

DEĞERLENDİRMELER

TÜRK DÜNYASI, Dil ve Edebiyat Dergisi/TURKISH WORLD, Journal of Language and Literature
Issue: 44 (Güz-Autumn 2017) - ISSN: 1301-0077 Ankara, TURKEY
DOI Numarası/DOI Number: 10.24155/tdk.2017.48

TÜRKÇEDE NESNE TEKRARLI FİLLER ADLI ESER ÜZERİNE

İsmail ÇOBAN

Diğer dillerde olduğu gibi Türkçede de dil öğelerini “anlamli dil öğeleri” ve “görevli dil öğeleri” olarak iki grupta değerlendirmek mümkündür. Türkçenin anlamli dil öğelerini: **ad soylu kavram işaretleri** (adlar / isimler, zamirler / adillar, sıfatlar / ön adlar, zarflar / belirteçler) ve **eylem / fiil soylu kavram işaretleri** (basit, türemiş ve birleşik eylemler / fiiller) oluşturmaktadır. Türkçenin görevli dil öğelerini ise: ekler, ek + ekler, ilgeçler / edatlar, ek + edatlar ve bağlaçlar oluşturur (Gemalmaz 1992: 153-165; Alyılmaz 1994: 1-6; Alyılmaz 2017: 3).

Türkçenin anlamli dil öğelerinden biri olan fiiller, Türkçenin söz varlığı içinde ayrı bir yere ve öneme sahiptirler. Çünkü fiiller (devingen / dinamik dil öğeleri) bir dilin kendine ait en karakteristik kavram işaretleridir. Bir dilden başka bir dile veya dillere sosyal, kültürel, ticari, askerî, dinî vb. sebeplerle pek çok kavram işareti hatta cümle geçer. Ancak bu geçiş sırasında oranı en düşük kavram işaretleri fiillerdir. Yani (istisnalar ve alıntı sözcüklerden yapılanlar bir tarafa bırakılırsa) bir dildeki fiiller o dilin kendi yaşayış ve inanınışının ürünüdür. Türkçe, fiiller bakımından dünyanın en zengin dillerinden birini oluşturur (Alyılmaz 2004: 704; Alyılmaz 2017: 3).

Türkçedeki fiiller yapıları bakımından “Yalın Fiiller”, “Türemiş Fiiller” ve “Birleşik Fiiller” olarak tasnif edilmektedir. Nesne tekrarlı fiiller bu tasnifin üçüncüsü içinde yer alır.

Türkçenin ilk yazılı belgelerinden itibaren söz varlığı içinde yer alan ve geçmişten bugüne kadar yazılı ve sözlü dilde sık kullanılan nesne tekrarlı fiiller çok fazla kimsenin dikkatini çekmemiş; doğal olarak da bunlarla ilgili çalışma yapılmamıştır.

Semra ALYILMAZ¹, nesne tekrarlı fiillerden ilk kez Veciye HATİBOĞLU, Efrasiyap GEMALMAZ, Cengiz ALYILMAZ vd. araştırmacıların bazı kitap ve makalelerinde söz ettiklerini; ancak bunların yeterli olmadığını belirtmiştir (Alyılmaz 2017: 17).

Nesne tekrarlı fiillerle ilgili çalışmaları yeterli bulmayan ALYILMAZ, Türkçenin temel kaynaklarından hareketle Türkçede geçen nesne tekrarlı fiilleri tek tek tespit etmiş; bu fiilleri örnekleri ve açıklamalarıyla “*Türkçede Nesne Tekrarlı Fiiller*” (İstanbul, 2017, X+350 s., Kesit Yayınları) adı altında kitaplaştırmıştır.

Semra ALYILMAZ’ın alanda yapılmış ilk müstakil yayın olma özelliğini de taşıyan kitabı esas itibarıyla “**Türkçede Fiillerin Yapısı Üzerine**” (s. 1-14), “**Türkçede Nesne Tekrarlı Fiillerin Kullanılma Sebepleri ve Biçimleri**” (s. 15-36), “**Türkçenin Temel Kaynaklarında Nesne Tekrarlı Fiiller**” (s. 37-302), **Sonuç ve Öneriler** (s. 301-304), **Dizin** (s. 305-318), **Bibliyografya** (s. 319-342) başlıklı bölümlerden oluşmaktadır.

ALYILMAZ, söz konusu kitabında Türkçede nesne tekrarlı fiillerin yapısını:

“Bünyesinde nesne barındıran bir fiille bünyesindeki nesnenin belirtisiz kullanımından oluşan nesne tekrarlı fiiller”;

“Bünyesinde nesne barındıran bir fiille bünyesindeki nesnenin belirtili kullanımından oluşan nesne tekrarlı fiiller”,

“Nesneleriyle bazı farklılıklar gösteren nesne tekrarlı fiiller” olmak üzere üç grupta incelemektedir.

ALYILMAZ’ın Türkçenin temel kaynaklarından hareketle tarihsel dönemleri de dikkate alarak tespit ettiği nesne tekrarlı fiillerden bir kısmı şunlardır:

¹ Doç. Dr. Semra ALYILMAZ ve akademik çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Faruk Polatcan, “Dr. Semra Alyılmaz’ın Öz Geçmişi ve Yayınları”, S. ALYILMAZ, *Türkçede Nesne Tekrarlı Fiiller*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2017, s. 343-350.

Bengütaş Dönemi Eserlerinde (Köktürk Harfli Eserlerde) Nesne Tekrarlı Fiiller:

ab abla-, atığ atañ-, bedizig bediz-, bedizin bedizet-, bilig bil-, biligin bil-, bitig biti-, bitigin biti-, illigig ilsiret-, kağanlıgıg kağanşırat-, sü süle-, süsin sület- sünğüş sünğüş-, yağıg yağıla-, yaka yakała-, yay yayla- (Alyılmaz 2017: 42).

Uygur Türkçesi Dönemi Eserlerinde Nesne Tekrarlı Fiiller:

amrağın amran-, aş aşan-, aş ašla-, aşlar aša-, aşlarıg aşan-, atıng ata-, atın ata-, av avla-, baçak baça-, bilig bil-, bitig biti-, bitig bitit-, bitigig bitit-, bitigni bitit-, boşgüt boşgun-, boşgüt boşgur-, darıdıg dard-, em emle-, emgek emgen-, emgek emget-, emgekin emgen-, emgekler emgen-, ețineg eține-, ezüg ezügle-, ır ırla-, ırın ırla-, ırkıg ırkla-, igin igle-, igid igid-, iş işle-, iş işlet-, işig işle-, işig işlet-, işin işle-, işlerig işle-, işlerig işlet-, ıadgu ıadgur-, katıg katıgla-, katıglağanın katıglağan-, kılınç kıl-, kılınçıg kıl-, kılınçlar kıl-, körkin kör-, körkin körtgür-, körk körkit-, körkin körkid-, körüm kör-, kösus köse-, kuşu kuşla-, küçin küçed-, küçüg küçländür-, küsüş küse-, küzeçig küzed-, mañ mañ-, mañurt mañra-, mañi meñile-, meñin meñile-, meñisin meñile-, meñiz meñle-, momımın nomla-, monı monçula-, nom nomla-, nom nomlat-, nomın nomla-, nomlarıg nomla-, nomlarıg nomlat-, nomug nomla-, ög ö-, ögirmek ögir-, ölü ölü-, öteg öte-, ötüg öt-, ötüg ötün-, ötügin ötün-, saçıg saç-, sakınç sakın-, sakınçig sakın-, sü süle-, tarıg tarı-, tegzinçler tegzin-, toğrak toğra-, ton tonan-, tül tüşe-, tüsüklerig tütüz-, ütüg ütüle-, yağmur yağıt-, yağış yağ-, yarlıg yarlıka-, yarlıg yarlıkga-, yarlıgıg yarlıka-, yaruğ yaru-, yaruğın yarut-, yaş yaşa-, yaşuğ yaşu-, yeviglerin yevet-, yıd yıd-, yıd yıdışka-, yıd yıdla-, yil yiltir-, yilvi yilvile-, yivikin yivit-, yük yüd-, yükünç yükün-... (Alyılmaz 2017: 49-50).

Karahanlı Türkçesi Dönemi Eserlerinde Nesne Tekrarlı Fiiller:

aş aša-, āt ata-, atını ata-, aw awla-, azın azlan-, bezig bez-, bezek bezeş-, bilig bil-, bit bitle-, bitig biti-, bitig bitiş-, bitig bitit-, buşug buş-, bürme bürüş-, çakmak çak-, çakmak çakın-, çakmak çakış-, çakmak çaktur-, çegik çegiş-, çigin çigne-, çigne çigne-, çekig çektür-, eşitmegüni eşit-, ewni ewlen-, ewni ewsin-, iş işle-, itig itin-, izin izle-, kaçıg kaç-, kārıg karıla-, kartın kartan-, kur kurşan-, kılınç kılın-, kirgini kir-, kopuz kopza-, korug korus-, konum konat-, küçün küçe-, ot ota-, ögüt ögret-, ökünç ökün-, ötüg ötün-, sākıg sakı-, sezig sezin-, sıdırım sıdır-, söz sözle-, sözün sözle-, sözün sözlen-, sözni sözle-, sözüg sözle-, sözüüm sözle-, tapug tapın-, tarıg tarı-, tarıg tarımsın-, tarıg tarıt-, tartın tart-, tepig tep-, titig tit-, töşek töşe-, töşek töşen-, töşek töşet-, tügün tüg-, tügün tügün-, tügün tügüş-, tününğni tünnet-, tüş tüşe-, tütün tütet-, urug ur-, üzüm üziş-, yakıg yak-, yakıg yakış-, yasin yas-, yır yırla-, yil yel-

pin-, yirig yirsin-, yoňag yoňa-, yorımağını yorı-, yük yükle-, yük yüklemisin-, yük yüklet-, yükünç yükün- (Alyılmaz 2017: 119-120).

Kıpçak Türkçesi Dönemi Eserlerinde Nesne Tekrarlı Fiiller:

atlamalar atla-, av avla-, bağ bagla-, bagna bagla-, biti biti-, biti bitiv-, bitig biti-, bitigni biti-, ekin ek-, emcekni em-, içmek iç-, ikin ik-, iş işle-, işni işle-, işmek iş-, katık kat-, kış kışla-, yay yayla-, ölçünü ölç-, san san-, san sana-, sökünçler sök-, sövünç sövün-, söz sözle-, sözler sözle-, sözni sözle-, sürme sürün-, töşekni töşe-, tuvurmagannı tuvur-, uykusın uyu-, bilinmegenni bildir-, tükrügin tüvkür-, tüvkürükni tüvkür-, tüvme tüv-, uruş ur-, uruşnı ur-, yağmur yagdur-, yastuk yasta-, yay yayla-, yemek ye-, yemek yedir-, yimek ye-, yimiş yi- (Alyılmaz 2017: 138).

Harezm - Altın Ordu Türkçesi Dönemi Eserlerinde Nesne Tekrarlı Fiiller:

adım adımla-, at ata-, at atan-, av avla-, bağ bagla-, bağ bagıla-, bilig bil-, bitig biti-, bitigi biti-, bitik biti-, bitigni biti-, bitiresüğini bitür-, boğazını boğ-, çızığ çız-, ekin ek-, içkü iç-, içkü içiş-, ig igle-, iş işle-, işim işle-, işin işle-, işiñ işle-, izin izle-, izini izle-, kurağ kur-, oyun oyna-, seçig seç-, soñın soñla-, söz söyle-, sözler söyle-, söz sözleş-, sözün sözle-, sözünü sözle-, sözler söyle-, sözlerni sözle-, sözni sözle-, sözün sözle-, sözünğ sözle-, sözünğni sözle-, tilekin tile-, yağın yağdur-, yemiş ye-, yıdığını yıdla-, yıdığını yıdla-, yıdğın yıyla-, yükünü yükle- (Alyılmaz 2017: 152).

Çağatay Türkçesi Dönemi Eserlerinde Nesne Tekrarlı Fiiller:

aşın aşı-, aşlarını aşı-, atıñnı ata-, atını ata-, bağını bagla-, biti biti-, bitig biti-, bitigin bitit-, iş işle-, işin işle-, işler işle-, işni işle-, izin izle-, sağınmağnı sağın-, sorug sor-, söz sözle-, söz sözleş-, sözün sözle-, sözünü sözle-, sözler söyle-, sözler söyle-, sözlerni söyle-, sözni söyle-, sözüm söyle-, sözümüzni söyle-, tilek tile-, tilekni tile-, tügün tüg-, unutmıñnı unut-, yaş yaşa-, yaşın yaşa-, yaşlarını yaşa-, yerni yerlen-, yerini yerlen-, yurt yurtla-, yük yükle-, yükün yükle-, yükünğni yükle- (Alyılmaz 2017: 170).

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi Eserlerinde Nesne Tekrarlı Fiiller:

av avla-, avın avla-, avuç avuçla-, bañ bañlat-, bildüğünü bil-, bilmedüğün bil-, boğaz boğma-, biri birle-, boy boyla-, budag buda-, buyruk buyur-, çalgı çal-, dilek dile-, diñ diñle-, dirligin dirlikle-, dirligini diril-, düzen düz-, ekin ek-, geyimin gey-, görmedüğün gör-, hâli hâllen-, ilin ille-, iniş in-, iş işle-, iş işled-, işi işle-, işin işle-, işini işle-, işlemedüğün işle-, işler işle-, işleri işle-, işlerin işle-, izin izle-, izini izle-, køv køvla-, kuş kuşla-, kuşağın kuşan-, kuşah kuşan- / kuşak kuşan-, otlar otlar-, oyun oyna- / oyun oyna-, oyunun oyna-, saç saç-, sagu sag-, sinamak sına-, soru sor-, şoy şoyla-, soyı soyla-, şoyını şoyla-, soylarını soyla-, söz söyle-, söz söyled-, sözi söyle-, sözi söyled-, sözün söyle-,

sözini söyle-, sözler söyle-, sözleri söyle-, sözü söyle-, sözüm söyle-, sözümü söyle-, sözümüz söyle-, sözüň söyle-, sözüňi söyle-, sözünü söyle-, söz sözle-, sözün söyle-, sözü söyle-, tadını tat-, ter terle-, ton tonan-, tonun tonan-, tonunu tonan-, toyu toyla-, yaku yak-, yaş yaşa-, yaş yaşla-, yazı yaz-, yemek ye-, yemek yedür-, yemiş ye-, yırın yırla-, yili yildür-, yemiş ye-, yimişin yi-, yimişini yi-, yiyiler yiyle-, yiyisin yiyle-, yöresini yören- (Alyılmaz 2017: 186-187).

Osmanlı Türkçesi Dönemi Eserlerinde Nesne Tekrarlı Fiiller:

av avla-, delik del-, dilek dile-, ekin ek-, iş işle-, işüň işle-, kapaklar kapa-, kokuyı kokla-, kuşagın kuşan-, kuşagımı kuşan-, otu otlar-, oymalar oy-, oyun oynar-, oyununu oyna-, oyunlar oyna-, oyunların oyna-, saçın saç-, sağın sağ-, sagu sagla-, sarığı sar-, sarık sar-, sarık sarın-, sarıklar sar-, söz söyle-, sözi söyle-, sözünü söyle-, sözler söyle-, sözü söyle-, sözü söylet-, sözümü söyle-, sürüyü sür-, umu um-, yağmurı yagdur-, yasum yasla-, yemegi yi-, yemek ye-, yimek yi-, yemişüni ye-, yüklerin yükled- (Alyılmaz 2017: 239).

Türkiye Türkçesi ve Ağızları'nda Nesne Tekrarlı Fiiller:

adak ada-, ağıdını ağla-, aşığı aş-, aşlama aşla-, aşlamayı aşla-, av avla-, avını avla-, bağlamaları bağla-, bakım bak-, basma bas-, bel belle-, bellemeleri belle-, boya boyan-, boyağ boya-, boyayı boya-, budah buda-, burma bur-, buyruğunu buyur-, buyruğ buyur-, çakmak çak-, çakmağı çak-, çakmağını çak-, çalarını çal-, çatıyı çat-, çatma çat-, çatmayı çat-, çizgi çiz-, çizgiler çiz-, dağları dağla-, delik del-, dikme dik-, dileğin dile-, dilek dile-, dokuma doku-, dolama dola-, düzen düz-, ekin ek-, ekini ek-, elek ele-, içi içle-, içki iç-, işçi iç-, işleme işle-, işlengiç işle-, iz izle-, izin izle-, kakmayı kak-, kesim kes-, kışı kışla-, kıyım kıy-, kuşağı kuşan-, kuşak kuşan-, kuzu kuzula-, nalını nal-lat-, ot otlar-, oya oy-, oyun oyna-, oyunu oyna-, öğüt öğüt-, saçın saç-, sağın sağ-, sap sapla-, sarığını sar-, sarık sar-, sarma sar-, sayı say-, sırma sırtı-, soru sor-, söz söyle-, söz söylet-, sözler söyle-, sözleri söyle-, sözüm söyle-, sözü söyle-, sözü söyle-, sözünü söyle-, sözünü söyle-, su sula-, su suvar-, tikme tik-, tükrük tükür-, tütününü tütür-, uyku uyu-, uykuları uyu-, uykuyu uyu-, ütü ütüle-, vurgun vur-, yahı yah-, yakım yak-, yal yala-, yama yamala-, yağmur yağdır-, yapı yap-, yapısını yap-, yapma yap-, yarık yar-, yarma yar-, yayık yay-, yaygıyı yay-, yayığı yay-, yayla yayla-, yaylamı yayla-, yaylaları yayla-, yaylayı yayla-, yaymayı yay-, yazı yaz-, yazılar yaz-, yazıları yaz-, yazımı yaz-, yazısını yaz-, yazıyı yaz-, yemecikleni yi-, yemeg ye-, yemegiğin ye-, yemeh ye-, yemei yi-, yemek ye-, yemeklemi ye-, yemeklerini ye-, yemeyh ye-, yemeyimizi yi-, yemiş ye-, yeyim ye-, yimek yi-, yimeyhleri ye-, yılını yılla-, yolmayı yol-, yonga yon-, yumurta yumurtla-, yük yükle-, yüklemi yükle-, yükü yükle-, yükünü yüklen- (Alyılmaz 2017: 256-257).

ALYILMAZ, çalışmasında Türkçenin tarihsel süreci içinde kaynak eserlerde geçen nesne tekrarlı fiillerin sayısına yer verir:

Dönemin Adı	Nesne Tekrarlı Fiil Sayısı
Bengütaş Dönemi	16
Uygur Dönemi	103
Karahanlı Türkçesi Dönemi	84
Kıpçak Türkçesi Dönemi	44
Harezmi Türkçesi Dönemi	48
Çağatay Türkçesi Dönemi	38
Eski Anadolu Türkçesi Dönemi	91
Osmanlı Türkçesi Dönemi	39
Türkiye Türkçesi Dönemi	132
Toplam	595

ALYILMAZ, eserin öneriler kısmında da nesne tekrarlı fiillerin araştırılması, incelenmesi ve öğretilmesi ile ilgili de dikkate değer öneriler sunar:

- Nesne tekrarlı fiiller Türk boy ve topluluklarına, Türk lehçelerine göre değişkenlik göstermekte ve geçiş sıklıkları da dönemlere göre farklılık arz etmektedir. Türkçenin tarihsel süreçleri / dönemleri göz önünde bulundurularak her dönem için ayrı ve ayrıntılı çalışma yapılmalıdır.
- Yaşayan Türk lehçe ve ağızları için nesne tekrarlı fiillerle ilgili ayrı ayrı çalışmalar yapılmalıdır.
- Nesne tekrarlı fiillere dil bilgisi ve dil bilimi ile ilgili kitaplarda, sözlüklerde (*Türkçenin Tarihsel Sözlüğü*'nde, *Güncel Türkçe Sözlük*'te, ağız bilimi ve deyimlerle ilgili sözlüklerde) ve ders kitaplarında yer verilmelidir.
- Nesne + fiil yapısından oluşan birleşik fiiller / fiil deyimleri (tıpkı diğer birleşik fiiller ve fiil deyimlerinde olduğu gibi) belli bir kavramı karşıladıklarından / ifade ettiklerinden tek bir kavram işareti (sözcük / sözcük öbeği) gibi düşünülmeli; hazırlanan Türkçe ve Türk dil bilgisi kitaplarında “kavramların işaretlenmesi” başlığı altında Türkçedeki diğer sözcük yapım yollarıyla birlikte değerlendirilmeli ve öğretilmelidir (Alyılmaz 2003, 154).

Doç. Dr. Semra ALYILMAZ'ı ve bu kitabın okuyucusuyla buluşmasını sağlayan Kesit Yayınlarını kutlar; çalışmanın yenilerine vesile olmasını dilerim.

Kaynaklar

- ALYILMAZ, Cengiz (1994), *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*, Erzurum.
- ALYILMAZ, Cengiz (2004), *Eski Türkçenin Söz Varlığının Düz ve Ters Dizimi*. Kurmay Yayınları, Ankara.
- ALYILMAZ, Semra (2017), *Türkçede Nesne Tekrarlı Fiiller*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- GEMALMAZ, Efrasiyap (1992), *Standart Türkiye Türkçesi (STT)'nin Formanlarının Enformatif Değerleri ve Bu Değerlerin İhtiyaç Hâlinde Bu Dilin Gelişimine Muhtemel Etkileri*, Erzurum.
- POLATCAN, Faruk (2017), “Dr. Semra Alyılmaz’ın Öz Geçmişi ve Yayınları”, S. ALYILMAZ, *Türkçede Nesne Tekrarlı Fiiller*, Kesit Yayınları, İstanbul, s. 343 - 350.

